

Ю. В. Ліневич,
аспірант, Інститут міжнародних відносин,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ ПРИЙМАЮЧОЇ КРАЇНИ

Зроблено спробу проаналізувати наслідки впливу інноваційної діяльності транснаціональних корпорацій на економіку приймаючої країни. Розглянуто основні теоретичні підходи до дослідження процесу інтернаціоналізації НДДКР транснаціональними корпораціями, визначено переваги та недоліки такої діяльності ТНК для приймаючої країни.

The present writing aims at analysis of impact waged by innovational activity of transnational corporations on a host country economic development. It considers the main theoretical approaches to the process of internationalization of R&D by TNC(s), determines advantages and disadvantages of such activity for the host country.

У процесі аналізу ролі ТНК в світовій економіці дослідники та науковці приділяли увагу переважно діяльності компаній в галузі іноземного інвестування та виробництва, залишаючи поза увагою проблеми науково-технічної кооперації, участі ТНК в міжнародному поділі праці в галузі НДДКР, інтернаціоналізації інноваційної діяльності. Сьогодні дослідження процесів співпраці корпорацій з суб'єктами світового господарства в галузі інновацій викликають неабиякий науковий інтерес. Актуальність дослідження зумовлена відносно незначним ступенем вивченості теорії та практики організації інноваційної діяльності транснаціональних корпорацій. Не дивлячись на значущість проблеми, відсутні статистичні бази даних, які дозволили б кількісно і якісно оцінити міжнародні технологічні потоки, теоретичні підходи, що пояснювали б існуючі процеси, усі вони недостатньо розроблені й відстають від практики.

Протягом більш ніж 30 років предметом досліджень економістів й спеціалістів зі стратегічного менеджменту є процес дифузії виробничої діяльності в межах фірми. На загальному рівні операції фірми можуть різнитися на певних рівнях виробничої діяльності (диверсифікація технологій або продуктів) або в географічному просторі (інтернаціоналізація). Так чи інакше процеси диверсифікації й інтернаціоналізації часто сприймалися й досліджувалися окремо як два відмінні або альтернативні шляхи зростання [5]. Такий підхід пояснював вихід на ринок з новим продуктом, або доступ до ринків за межами країни базування. З цієї точки зору основна увага приділялась дослідженню шляхів підвищення існуючого потенціалу до зростання, потенціалу, що мав форму набору управлінських ресурсів й компетенцій. Едіт Пенроуз розглядала кумулятивний процес, в межах яко-

го експансія на нові ринки безпосередньо впливає на майбутній потенціал до зростання фірми. Теорія привернула увагу як альтернатива традиційній продуктивній теорії або теорії конкурентних переваг Портера. Ресурсний підхід дозволяє краще зрозуміти процес побудови стратегії, в тому числі й в компаніях, що залежать від нематеріальних ресурсів, кількість яких постійно зростає, компаній, що пропонують послуги, засновані на використанні знань, й працюють в наукоємних галузях [16].

Значний інтерес наукових та ділових кіл до ресурсного підходу був викликаний публікацією в 1990 році статті К.К. Прахалада та Г. Хамела "Ключова компетенція корпорації" [15]. Вчені дійшли висновку, що справжніми джерелами конкурентних переваг є не стільки вдалі інвестиції у привабливий бізнес, скільки здатність менеджменту консолідувати технології й виробничі навички в компетенції (управління якістю, мініатюризація, системна інтеграція), що наділяють окремі фірми потенціалом швидкої адаптації до ринкових умов. За Г. Хамелом та К.К. Прахаладом, ключові компетенції — це найважливіші галузі діяльності організації, комплекс потужностей й технологій, що дозволяють підприємствам забезпечити цінність для споживачів, виступають основою для подальшого розвитку й розширення діяльності.

Пізніше ресурсна теорія набула свого поширення в працях Річардсона, Вінтера, Нельсона, Лосбі, Кантвела, Фосса, Тіса, Пізано та Шуена, Ходгсона.

Необхідно зауважити, що диверсифікація та інтернаціоналізація технологічної діяльності тісно пов'язана з розширенням компетенцій фірми й виступає важливим джерелом конкурентних переваг. Нові теоретичні

та емпіричні моделі описують процес, за яким транснаціональні компанії отримують доступ до локальних технологій шляхом винесення своєї діяльності за кордон або ж створення альянсів з іншими компаніями[4].

Поштовхом до інтернаціоналізації інноваційної діяльності транснаціональних корпорацій виступають відмінності між специфічними ресурсами країни та специфічними ресурсами фірми[6]. Природа та роль специфічних ресурсів країни висвітлена в працях теоретиків, що фокусували свій аналіз на базових факторах виробництва, таких як земля, праця та капітал. Таким чином, специфічні ресурси країни розглядалися здебільшого як успадковані, статичні й нерухомі, що викликало необхідність присутності на території країни [11]. З точки зору конкурентоспроможності увага концентрувалась на забезпеченості основними факторами виробництва різних країн. Увага приділялась також географічному положенню як окремого специфічному ресурсу країни. Географічна близькість до ринків безпосередньо впливала на інвестиційні рішення, культурна спорідненість та відстань виступали ключовими елементами у дослідженні міжнародної експансії. Подальші роботи розширили поняття специфічних переваг країни, розглядаючи не лише успадковані ресурси, а й створені країною. Типовими прикладами таких ресурсів виступають національна система освіти [7], технологічні й організаційні можливості, комунікаційна й маркетингова інфраструктура, продуктивність праці й науково-дослідницький потенціал.

Останнім часом ми спостерігаємо все більше посилення процесів інтернаціоналізації інноваційної діяльності транснаціональних корпорацій. Такі тенденції суперечать історичній схильності ТНК утримувати свої інноваційні потужності в країні базування[2]. Винесення транснаціональними корпораціями НДДКР закордон, в свою чергу, позитивно впливає на приймаючі країни, підвищує їх конкурентоспроможність (Dunning, 1981). Проте, масштаби такої діяльності ТНК нерівномірні в різних країнах. Еклектична парадигма Даннінга (1988) пояснює здійснення ПІІ з точки зору існування трьох переваг: переваги власності, переваги інтерналізації та переваги розміщення[10]. Одна з важливих сукупних переваг власності — це здатність фірми створювати нову технологію, яка стане основою для наявності в неї, у свою чергу, конкурентних переваг, пов'язаних з особливими, унікальними активами. До переваг власності належить здатність фірми задовольняти різні вимоги, що висувуються покупцями до якості її продукції та ціни, надавати додаткові послуги — інформацію і рекомендації, гарантії надійності тощо. Здатність купувати, виробляти, зберігати й аналізувати інформацію виступає на сучасному етапі одним із найважливіших специфічних активів фірм, що визначають їхні конкурентні позиції. Переваги інтерналізації відкривають можливості для зарубіжної діяльності через продаж товарів, технологій, управлінського досвіду, ноу-хау або через прямі інвестиції та міжнародне виробництво. Райони, в яких провадитиметься діяльність ТНК, у свою чергу визначаються перевагами розміщення.

Пізніше Даннінг доповнив свою теорію твердженням, що переваги розміщення залежать від тієї діяльності, яку фірма планує проводити на території країни; що такі переваги безпосередньо залежать від порівняльних переваг приймаючої країни. До таких порівняльних переваг можна віднести розмір ринку, науково-техніч-

ний потенціал, політика уряду щодо трансферу технологій, захист прав інтелектуальної власності й культурна спорідненість.

Деякі науковці, вивчаючи процеси інтернаціоналізації інноваційної діяльності ТНК, стверджують, що транснаціональні корпорації на початковому етапі здійснюють інноваційну діяльність в незначних масштабах, несуть незначні витрати на НДДКР, першочергово направлені на адаптацію продукту до потреб локального ринку[13]. З часом обсяги продажів на місцевому ринку зростають й науково-дослідницькі лабораторії займаються розробкою нового продукту для локального ринку, тим самим збільшуючи обсяги інноваційної діяльності на території приймаючої країни.

Іншою причиною винесення інноваційної діяльності за межі національних кордонів є науково-технічний потенціал приймаючої країни[12]. Шведський економіст Гранстранд, наприклад, вважає, що ТНК проводять НДДКР на території інших країн, щоб "отримати доступ та використовувати іноземну наукову інфраструктуру", й що такі тенденції притаманні не лише високотехнологічним галузям, таким як фармацевтика, електроніка й біотехнології.

Щоб отримати вигоди від трансферу технологій, уряди приймаючих країн висувають певні вимоги й накладають обмеження на інноваційну діяльність транснаціональних корпорацій[9].

Прикладом такої політики може слугувати система "світових мандатів на продукт"[1]. Мова йде про світовий мандат на продукт (відповідальність за розробку, виробництво та продаж певного продукту в усьому світі) або про географічний мандат (відповідальність за виробництво й/або маркетинг продукту в межах певного регіону, більшого, ніж країна базування філії)[8]. Ще у 1980 році Наукова рада Канади опублікувала звіт, за яким отримання філіями світових мандатів (world mandates) на виробництво окремих товарів для світового ринку й на обслуговування окремих географічних сегментів світового ринку є "цікавим й корисним інструментом подолання проблем, пов'язаних з філіалізацією підприємств обробної промисловості"[17].

Набуття філією світових мандатів дозволяє досягти рівня світового центру з виробництва певного продукту, водночас сприяє розвитку національної інноваційної системи приймаючої країни. Більшість авторів, погоджуючись, що отримання підрозділами ТНК світових мандатів є корисним для приймаючої країни, стверджують, що транснаціональні корпорації, як правило, не будуть готові поступитись на користь філії контролем над стратегічно важливими галузями своєї діяльності. Тим не менш, світові мандати стали важливою складовою канадської промисловості, що контролюється іноземцями.

Є й інші відомі приклади світових мандатів, отриманих іноземними підрозділами: бельгійська філія шведської компанії Volvo в автомобілебудівній промисловості, американські й британські інвестиційні банки, куплені найбільшими німецькими комерційними банками (Deutsche Morgan Grenfell, Dresdner Kleinwort Benson) й ін.

Важливим аспектом стратегії фірми є питання впливу стратегічних рішень на цілісність її переваг. Технологічні переваги вважаються одними з найважливіших для ТНК, й слабо розвинута система захисту прав інтелектуальної власності в приймаючій країні може при-

звести до втрати такої ключової переваги [10]. Відмінності у рівні захисту прав інтелектуальної власності в різних країнах прямо впливають на стратегії ведення інноваційної діяльності в різних країнах [14]. Розміщуючи НДДКР лабораторії у країнах з низьким рівнем захисту прав інтелектуальної власності, ТНК ризикують втратити технологічні таємниці й переваги над місцевими кокурентами.

Для того, щоб від процесу інтернаціоналізації інноваційної діяльності вигравали як приймаюча країна, так і ТНК, на національному рівні необхідні адекватні політичні заходи, які допомагали б удосконаленню специфічного інноваційного потенціалу й поліпшенню функціонування національної інноваційної системи як механізму, на стан якого значний вплив здійснює уряд.

Засоби зв'язку та координації діяльності є головним обмежувальним фактором при прийнятті рішень про винесення НДДКР за межі країни базування. Традиційно однією з найважливіших проблем у інноваційній діяльності є процес спілкування між дослідниками та науковцями. Процес передачі технологій значно ускладнюється, коли лабораторії розміщені на великій відстані одна від одної. Фірми долають фізичну відстань за допомогою різноманітних засобів зв'язку, як, наприклад, телеконференції та електронна пошта. Проте розвиток засобів комунікації не вирішує проблеми культурних відмінностей різних країн [3]. Культурна розрізненість створює комунікативні бар'єри, що теж можуть впливати на прийняття інвестиційних рішень.

Водночас розміщення на своїй території іноземних науково-дослідницьких центрів є вигідним для приймаючої країни з декількох причин:

- інтенсифікація інноваційної діяльності, пов'язана з появою нових НДДКР-лабораторій, неодмінно позитивно вплине й на вітчизняні компанії;

- будуть створені нові робочі місця для висококваліфікованих спеціалістів, що сприятиме зменшенню вірогідності відпливу кадрів з країни й ініціюватиме розвиток системи освіти за рахунок появи платоспроможного попиту на освітні послуги;

- формуватиметься новий клас менеджерів, що спеціалізують на комерціалізацію нововведень;

- збільшиться приплив венчурного капіталу в країну.

Підсумувавши вищезазначене, можна зробити висновки, що рівень розвитку окремих порівняльних переваг країни безпосередньо впливає на її привабливість для ТНК в якості місця проведення НДДКР, а також на її здатність отримувати вигоди від таких НДДКР. Поглиблення процесу НДДКР та його розповсюдження на інші види діяльності є результатом інтерактивної взаємодії між ТНК та місцевими господарськими суб'єктами приймаючої країни. Інтернаціоналізація досліджень та розробок відкриває для приймаючої країни нові можливості, не тільки розширюючи доступ до технологій, а й стимулюючи власні новітні розробки. Це сприяє збільшенню виробництва товарів та послуг з високою доданою вартістю, розвитку нових професійних навичок, стимулює розвиток культури новаторства. Прямі іноземні інвестиції в НДДКР можуть допомогти країні модернізувати, укріпити свою національну інноваційну систему й підвищити технологічний рівень. У той же час транснаціональна експансія в галузі НДДКР може спричинити небажані наслідки. Для залучення прямих іноземних інвестицій в НДДКР, отримання вигід та компенсації можливих витрат необхідно вирішити питання по-

літичного й інституційного характеру, що стосуються узгодженості державних й комерційних НДДКР, забезпечення доступу компаній до результатів діяльності державних дослідницьких установ, підвищення потенціалу місцевих підприємств. Чим більш розвинена національна інноваційна система приймаючої країни, тим більша вірогідність припливу інвестицій в НДДКР ТНК й отримання вигід від них.

Література:

1. Розинский И.А. Иностраный сектор в российской экономике: каким мы хотим его видеть? — Вестник СПбГУ. — Сер. 5. — 2008. — Вып. 4.
2. Behrman N.J. and Fischer W.A. Overseas Activities of Transnational Companies. — Cambridge, MA: Oelgeschlager, Gunn and Hain, 1980.
3. De Meyer A. Tech talk: how managers are stimulating global R&D communication // Sloan Management Review (Spring 1991). — P. 49—58.
4. Cantwell J. Technological Innovation and Multinational Corporations. — Oxford: Basil Blackwell 1989.
5. Edith Penrose. The Theory of the Growth of the Firm. — Blackwell: Oxford, 1959.
6. Fladmoe-Lindquist K. and Tallman S. Resource-based strategy and competitive advantage of multinationals / In P. Shrivastava, A. Huff, and J. Dutton (Eds.) // Advances in Strategic Management. — Vol. 10, 1994.: P. 45—72.
7. Ghoshal S, Global Strategy: An Organising Framework // Strategic Management Journal. — 1987. — 8. — P. 425—440.
8. International business: critical perspectives on business and management / Edited by Alan M. Rugman. — Prentice Hall Financial Times, 2008 — 716 p.
9. Dunning J.H. Explaining the international direct investment position of countries: Towards a dynamic or developmental approach // Weltwirtschaftliches Archiv. — Vol. 119, 1981. — P. 30—64.
10. J.H. Dunning (1988), "The eclectic paradigm of international production: A restatement", Journal of International Business Studies, Vol. 19 pp.1—32.
11. Dunning J.H. Trade, Location of Economic Activity and the Multinational Enterprise: a Search for an Eclectic Approach / in B. Ohlin, P.O. Hesselborn, P.J. Wijkman (Eds), Macmillan. — London.
12. Julian S. and Keller R. Multinational R&D Siting: Corporate Strategies for Success. Columbia Journal of World Business 26. — 1991. — P. 46—57
13. Kotabe M., Swan K.S. Offshore sourcing reaction, maturation, and consolidation of US multinationals // Journal of International Business Studies Vol. 25 № 1. — 1994. — P. 115—40.
14. Lenway S., Murtha T.P. The state as a strategist in international business research, Journal of International Business Research, Vol. 25 No.3, pp. 513—35.
15. Prahalad, C.K., Hamel, G. (1990), "The core competence of the corporation. — Harvard Business Review, 1990. — P. 79—91.
16. Sveiby K.E. Strategy formulation in Knowledge-intensive industries // In Hussey (ed) International Review of Strategic Management. — 1992. — Vol. 3.
17. Science Council of Canada. Multinationals and Industrial Strategy. The Role of World Product Mandates. — Ottawa, 1980.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2009 р.